

Egan aldizkariaren sorrera. 50eko hamarkadako euskal literaturaren agertoki

Koro SEGUROLA AZKONBIETA
Egan aldizkariaren zuzendaria

Egan literatura aldizkariaren sorreraz hitz egitean, hainbat galdera datozkigu burura: *nor izan ziren bultzatzaileak? Zein zen euskal argitalpenen egoera 50eko hamarkadan? Zertarako sortu zen Egan? Nola? Zer testuingurutan? Aldizkari bakarra al zen? Nork eta nola idatzi zuen Eganen? Nork zuzendu zuen? Zer eragin izan zuen?*, beste batzuen artean. Behar den sakontasunez guztietei erantzuteko saio mugatua denez, erantzun labur batzuk emango ditugu.

Aldizkariaren sortzaileak eta gerraosteko argitalpenen testuingurua

Egan aldizkaria XVIII. mendeko bigarren erdian jaio zen Euskalerrian Adiskideen Elkartek sortu zuen, 1948an. Elkartearen sorrerako arrazoietakoa bat kultura lana izan zen, eta etengabeko kezka XVIII. mendeko jarduera handienaren garaian: “es acaso el hecho más trascendental de la historia vasca en el orden cultural. [...] Lo que importa sobre todo lo señaló ya el mismo Urquijo: «Exámínese... la labor de la discutida Sociedad Económica Bascongada con anteojos ortodoxos o con gafas librepensadoras, nunca podrá negarse al conde de Peñafiorida y a sus amigos el mérito de haber sido los promotores de la cultura en nuestro país»” (Mitxelena, 2011 [1960b], 153. or.). Orduan ez zen akademiarik, baina horietatik hurbilen egon zitekeen erakundea zen (Areta, 1976, 365. or.; Bijuesca, 2010, 882-883. or.). Adiskideen Elkartea sorreratik agertu zen

euskara lantzearen alde, eta euskarazko testugintza sustatu zuen, 1765eko lehen estatutuetan erakusten den bezala (*Estatutos*, 1765, 7-8. or.). Besteak beste, eta Xabier Munibe Elkarteko lehen zuzendariak egin-dako lanez gain, XVIII. mendearen amaieran (*Extractos...* 1781, 89-105. or.) euskal hiztegi bat egitea bultzatu zuen, Jose Ignacio Maria Aizpitarteren ardurapean utzi zuena (Segurola, 2023, 66-88. or.). Halere, Adiskideek akademia literario batenak baino egitasmo zabalagoak eta sakonagoak zituzten (*Estatutos*, 1765, 1. or.).

Xehetasun gehiagotan sartu gabe, Adiskideen Elkarteak 260 urteko historian garai ezberdinak ezagutu ditu, eta XIX. mendeko gatazka politikoak zirela-eta ia desagertu egin zen. Labur esateko, XX. mendeko 40ko hamarkadan (1943an) suspertu zen berriro, euskalduntasunarekiko susmo txarrak nagusi ziren giroan eta hainbat oztopo gainditu ostean (Martínez, 2014, 20. or.). Garai berri honetako lehen ekitaldi akademikoa 1944ko ekainean egin zen, Julio Urkixo euskaltzaina Adiskideen Elkarteko presidente zela (Martínez, 2014, 22-23. or.; Ugarte, 2019b, 3. or.). 1945ean Elkarte Zientzia Ikerketen Kontseilu Nagusiko (CSICEKO) Gipuzkoako Ordezkarri Ofiziala izendatu zuten. J.M. Urkiaren hitzetan, lorpen erabakigarria izan zen hura urte haietako zentsura zorrotza saihesteko; era berean, aukera bakarra euskaraz idazteko eta *Egan* aldizkaria sortzeko (in Aycart, 2006, 172 or.; 183. or.). Hala adierazten du Parisko *Euzko Deyak* ere 1949ko artikulu batean, gerraosteko jazarpen faxistaren eta hamar urte ondorengo euskararen egoera funtsean ezberdinak ote ziren galdetzean:

La situación es hoy algo distinta [...]. Conforme, replicarán otros. Pero se trata de actividades suscitadas o toleradas por el régimen con propósito de propaganda política y, por lo tanto, estrechamente controladas. *El Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País y su suplemento «Egan» no son publicaciones libres, desde el momento en que dicha entidad es delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Euzko Deya 1949-12-15, in Ugarte, 2019a, 173-174. or.). [Letra etzana gurea].*

Adiskideen Elkarteak izan zituen beste laguntzaile batzuk ere gerraosteko hamarkada horretan euren argitalpenetarako, ikusiko dugun moduan, eta uste izatekoa da haien esku-hartzerik gabe ez zirela, noski, garai hartan kaleratuko. Gogora dezagun, izan ere, Espainiako Gerra Zibilak bat-batean eten zuela kultura- eta literatura-jarduera, azpiegitura desegin eta hizkuntza jazarpen bortitza gertatu zela. Euskaraz idatzitako edo euskal gaien inguruko argitalpenak bertan behera gelditu ziren. Erbestera joan behar izan zuten idazle askok. Erbesteko eragileen artean,

nabarmentzekoak dira Ekin argitaletxea, gerraondoko lehena, 1942an Buenos Airesen sortua, eta Jokin Zaitegik 1950ean Guatemalan abiarazi zuen *Euzko-Gogo*a aldizkaria, 1956an Miarritzera aldatu zena.

Barruko edo Hego Euskal Herriko euskal literaturari dagokionez, eta Joan Mari Torrealdaik euskal liburuaren zentsuraz egindako azterketaren arabera, 1941-1945eko epealdia izan zen gogorrena, zentsura irizpideak gogortu eta aurretiaz emandako baimenak ere gainbegiratu egin zirelako (1995, 141. or.; Joan Mari Torrealdaik Karlos Otegiren [1985] irizpideak eta sailkapena jarraituz [1995, 571. or.], hiru aldi nagusi zehazten ditu azterketarako [1936-1955, 1956-1975 eta 1976-1983], Francoren erregimenaren jarrera eta ekintzak testuinguru soziopolitikoaren arabera aldakorrak izan zirelako).

40ko hamarkadaren erdi aldera, badirudi aurreneko hamar urteetako gogorkeria samurtu egin zela aldaketa politikoak tarteko. Giroa baratzen hasi zen, falangistek boterea galtzarekin eta Francoren hirugarren gobernuan Pedro Rocamora Propagandako delegatu nazionalaren sarrerarekin 1945ean (Torrealdai, 2000, 70. or., 85. or.; Rocamora 1945etik 1951 arte izan zen Propagandako zuzendari orokorra). Garai berri bat abiatu zen euskarazko liburuentzat. Literatura-lana erbestetik barnealdera pasatu zen *Egan* aldizkariari eta lehen argitalpenei esker. Hala, Pedro Rocamoraren bitartekaritza esker (liburuen alorrean [eta zentsuran] arduradun nagusia baitzen), hainbat liburu argitaratu ziren: Salvatore Mitxelearen *Arantzazu. Euskal sinismenaren poema* (1949), Orixeren *Euskaldunak* (1950) eta Jon Etxaideren *Alos Torrea* (1950). Uste izateko da, Joan Mari Torrealdaik dioen moduan, liburu horiek ez zirela baimenduak izango Pedro Rocamoraren laguntzarik gabe. Antza denez, ez dago zalantzarik hark izan zuen eragina euskal argitalpenen berrikuntzan. *Egan* eta *Arantzazu* aldizkarien euskarazko atalen argitalpenean ere erabakigarria izan zen Rocamoraren esku-hartzea, gero zehaztuko dugun moduan.

Badirudi sentsibilitate ezberdinak agertzen hasiak zirela, eta euskararen txikiziotik asimilaziora pasatzen da zentsura. Euskara ere Espainia handiaren aberastasun bat gehiago zen, baina tradizioaren elementu moduan (Torrealdai, 2000, 70. or.). *Euzko Deyak* 1949an argitaratutako artikuluan (goian aipatu dugun horretan) adierazi zuenez, zenbait esparrutan euskararekiko tolerantzia ez zen frankismoaren liberalizazio zantzua, euskal gizarteak, erbestekoak barne, eragindako presioaren garaipen mugatua baizik (in Ugarte, 2019a, 173. or.).

Gerraosteko Hegoaldeko lehen agerkariak: Egan, lehen literatura-plataforma (1948)

Euskal argitalpenentzat abiatu zen garai berri horretan, Hego Euskal Herrian euskal gaien inguruko lehen argitalpenak Adiskideen Elkartearen eskutik heldu ziren, Jon Etxaidek “Francotar euskaltzaleak(?)” izendatu zituen horiengandik. Elkarteak Pedro Rocamoraren —Propagandako buruaren— eta Antonio Tovarren —falangista eta euskaltzalearen(?)— laguntzaz egin zituen lehen argitalpenak (Torrealdai, 2000, 77. or.), batik bat zientziaren bidetik: 1945ean *Boletina* sortu zuen (ikus Aycart 2006. Manso de Zuñiga —Arabako Falangekoa— zen *Boletineko* zuzendaria eta Tovar kolaboratzailea), 1947an argialetxe bat, Biblioteca Vascongada de los Amigos del País, eta 1949an *Munibe*, natura zientzien aldizkaria. Antonio Tovarrek Joan Mari Torrealdairi idatzitako gutun batean, honela zioen *Boletineko* kolaborazioaz, argitalpenerako eskainitako laguntzaz eta *Eganen* sorreraz:

Salí del Ministerio de Gobernación y me desligué de la política activa. [...] Surgió entonces[?] la Real Sociedad Vascongada, impulsada por Areilza y el Conde Peñaflorida, y otras personas, y desde el primer número fuí colaborador del Boletín. Los restos de mi antigua influencia política (fuí Consejero del Movimiento hasta 1958) me permitían apoyar ante los gobernadores, sobre todo de Guipúzcoa, la existencia de la revista. Esta fue tomando fuerza y yo fuí desapareciendo de esta labor [...]. Salvo para las publicaciones eclesiásticas, donde la censura era más abierta, la apertura para la literatura comenzó, me parece, con el suplemento *Egan* del Bol. de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País. En su aparición me parece que tuvo mucha parte Michelena, como él mismo ha contado (in Torrealdai, 2000, 77-78. or.). [Letra etzana gurea].

Boletineko lehen alean argitaratu zuen Antonio Tovarrek, hain zuzen, “Notas sobre el vasco y el celta” artikulua. Bestalde, ezaguna da Tovarrek Koldo Mitxelenari eskaini zion babeseta eta laguntza Urkixo Mintegitik Salamancako katedraraino. Koldo Mitxelena 1956an izendatu zuten *Boletineko* erredakzio batzordeko kide, nahiz eta 1951n proposatua izan.

Adiskideen Elkarteak lehen saioak zientziaren alorretik egin bazituen ere, literatura ez zuen baztertu nahi izan, sorreratik adierazitako eran, eta José Miguel Azaolaren eta beste batzuen ekimenez 1948an *Egan* sortu zuen Donostian. Hiru urte lehenago sortutako *Boletinare*n literatura gehigarri gisa argitaratzen hasi zen, gaztelaniaz eta euskaraz. Geroko bilakae-
ra bestelakoa izan bazen ere, garai hartan argitalpenerako baimena eman

zuten agintari frankisten aldetik, bederen, aldizkariaren sorrerak helburu bikoitza zuen: euskara antisabindarra bultzatu, euskara nazionalisten bandera ez zela frogatzeko, eta erbesteko erresistentziak zeraman kultura lana oztopatu (Torrealdai, 2000, 75. or.). Baimena eskatzeko garaian, Manso de Zuñiga *Boletineko* zuzendariak Pedro Rocamora Propagandako delegatu nazionalari honela idatzi zion:

Habremos de publicar en él, estudios literarios y poesías y cuentos en castellano y en vascuence, tanto para *combatir el vascuence de laboratorio que hicieron en su día los separatistas vascos* como para no dejarles esta lengua como bandera política pues tal es el uso que quieren hacer de ella, en sus publicaciones, los emigrados políticos que viven al otro lado del Pirineo (in Torrealdai, 2000, 74. or.). [Letra etzana gurea].

Beraz, zentsura hizkuntza motari zegoen lotua aldi horretan. Jarrera bera erakutsiko zuen geroago zentsurak euskara batuarekin. Urte hartan, 1948an, amaitu zuen Koldo Mitxelena bigarren kartzelaldia, eta handik hiru urtera, 1951n, *Eganen* argitaratu zuen euskaraz lehen lana, “Euskal literaturaren etorkizuna” (Mitxelena, 2011 [1951]). *Egan* literatura gehigarria gazte-jendeari begira jaio zen, gazteriaren kezka literarioak biltzeko, eta euskal idazleen lanak plazaratzeko lehen plataforma gertatu zen, gerraosteko Hego Euskal Herrian. 1948ko *Boletineko* 2. zenbakian (262-263, Miscelánea sailean) eman zen *Eganen* sorreraren berri. Aldizkariaren 1948ko lehen aleko sarreran ere literaturaz ariko den eta sorkuntzari helduko dion argitalpen elebiduna izango dela adierazten da: “haremos literatura simplemente [...]. EGAN viene, pues, a decir poesías y cuentos; y a hablar algún rato, de literatura [...]. Las poesías las diremos, unas veces en castellano y, otras, en vascuence; y los cuentos, también. [...] EGAN aldizkari’choan argitaratuko dira, tarteka bada ere, Ipui zaarrak eta kantak eta neurtizak, denen atsegiñerako eta idazle berrien erakusgarri bezela” (1948, 1-2. or.). Elkarteko Gipuzkoako Sailak 1948ko uztailaren 23an egin zuen batzarraren agirian, *Egan* argitaratzeko baimenaren zain direla adierazten da:

No habiendose recibido aun de la Dirección General de Prensa la autorización indispensable para la publicación del naciente suplemento del Boletín, se acuerda esperar a su llegada para distribuir el cuaderno 2º año IV, al que irán unidos los dos números aparecidos. Como se hizo la oportuna gestión por escrito y de palabra cerca de dicho organismo del Estado, por los señores Conde de Peñaflorida y Ciriquiain, manifestaron estos que confían en una pronta y favorable resolución (1948. Batzar agiria. Batzarkideak: D. Julio de Urquijo, Fernando del Valle, Conde de

Peñaflorida, Mariano Ciriquiain, Amadeo Delaunet, Joaquin M. Baroja eta Jose Mª de Azaola. 1943an Julio de Urquijo presidente izendatu zuten, eta agiria sinatzen du Delaunet idazkarariarekin batera).

Egan “aldizkaritxoa” izango zen, *Boletin*arekin batera argitaratuko zen literatura koaderno. Garai horretan Prentsako zuzendari orokorra Tomás Cerro zen, eta aldizkariak horren mende zeuden; itxura denez, oso itxia zen euskararekiko, eta ez zuen inolako baimenik eman nahi euskaraz argitaratu ahal izateko. Pedro Rocamorak, Propagandako delegatu nazionalak, aldiz, euskara onartzen zuen, eta bera izan omen zen *Egan* faszikulu gisa ateratzea proposatu zuena, gero *Aránzazu* aldizkariarekin egin zuen bezala; izan ere, faszikuluak Propagandaren mende zeuden (Torrealdei, 1995, 135. or.). Horri dagokionez, José Lizarralde Kantabriako Frantziskotar Probintziako idazkariaren testua argigarria da, *Aránzazu* aldizkariaren zuzendariari idatzia: “La misma solución que para *Aránzazu* ha debido sugerir el Sr. Rocamora a los “Amigos del País” y amigos suyos, según dicen para la publicación, con partes en vasco, de los fascículos *Egan* que ha debido levantar una polvareda en Madrid y por aquí [...] (in Torrealdei, 1995, 135. or.).

Egan izena asmatu zuen Fausto Arozena arduratu zen hasieran gehigarriaren euskarazko atalaz, Aingeru Irigarairen laguntzarekin (Ugarte, 2019b, 30. or.). Gero argitalpen lan hori Jose Artetxek egin zuen, Gipuzkoako Aldundiko liburuzainak, baina oso lanpetuta zegoenez, 1953an euskara hutsean argitaratu zen zenbaki bakarra Koldo Mitxelena-ren arduraz izan zen.

Garai hartan, idazlerik garrantzitsuenen lanak argitaratu zituen *Eganek* gaztelaniaz eta euskaraz: Blas de Otero, Gabriel Celaya, Jose Migel Azaola, Mariano Ciriquiain...; Manuel Lekuona, Salvatore Mitxelena, Emerico Arrese, Federiko Krutwig, besteak beste.

***Eganen* “asmo berria” (1953)**

50eko hamarkadan Adiskideen Elkarteko kideen jarduerak aurrera jarraitu zuen. 1953. urtean heldu zen *Egan* aldizkariaren aldaketa: gaztelaniari ere leku eginez abiatu zena, bost urteren buruan erabat euskarazko aldizkari bihurtzea. *Egan* izan zen 40ko hamarkadan elebidun sortu eta elebakartasunera aldatu zen euskal aldizkari bakarra (San Martín, 1984, 5. or.). Aldaketa adierazgarri honen ingurukoak Adiskideen Elkarteko 1952ko eta 1953ko batzar agirietan jasotzen dira. Elkarteko Gipuzkoako Sailak 1952ko abenduaren 6an egindako batzarrean, *Eganen* argi-

talpena etetea erabaki zuen, inprimatze lanak garestiak zirelako (EAE 161 Batzar agiria. 1952an 3 ale argitaratu ziren). 1953an, eta Donostiako Julio Urkixo Mintegia sortzearekin batera, Elkarteko Gipuzkoako Sailak 1953ko azaroaren 6ko batzarrean *Boletinaren* gehigarri gisa argitaratzen jarraitzea eta urte horretan ale bakarra kaleratzea erabaki zuen. Ez zen zehazki esaten euskara hutsean izango zenik, baina literatura lanak eta euskaltzainen hitzaldiak argitaratuko zirela adierazten zen:

publicándose en un volumen los dos últimos trimestres de este año, insertándose en ella los trabajos literarios y las Conferencias que los profesores de la Academia Vasca celebran en el último jueves de cada mes, los cuales están dispuestos con sumo gusto a colaborar, con lo cual se dará nueva vida a la revista que seguirá en calidad de suplemento del Boletín. [...] Egan debiera convertirse en órgano de divulgación de los temas euskéricos [...] (EAE 192 Batzar agiria).

1953an, adierazi bezala, ale bakarra kaleratu zen (1953, 1-4), euskara hutsean eta Koldo Mitxelenaren ardurapean (idazlanen artean, A. Irigarai 1953an P. Axularri buruz emandako hitzaldia). Ale hori, halere, ez zen 1954ko udaberri arte argitaratu. Julio Urkixo Mintegiko hiru kideek eta euskaltzainek, Antonio Arruek (1903-1976), Aingeru Irigaraik (*Apat Etxebarne*, 1899-1983) eta Koldo Mitxelenak (1915-1987) hartu zuten *Eganen* ardura, eta *Boletinaren* gehigarri literario xumea zena, aldizkari duina bilakatu zuten. Bestalde, hiru arduradunak euskaltzainak izanik, ez zen harritzekoa Euskaltzaindiaren agerkari ofiziala etenda egon zen bitartean *Eganek* bete izana zeregin hori, neurri batean, goiko aipamenean aditzera ematen den gisan. *Egan* aldizkarian 1953an hasitako aldiak 1987 arte iraun zuen, hau da, Koldo Mitxelena zendu zen urte arte, hain zuzen.

Egan aldizkarirako zituzten “Asmo berri”ak 1954ko 2-4 alean plazaratu zituzten. Ale hori, ordea, ez zen 1955eko otsail arte argitaratu, nahiz eta 1954ko data eraman (Ugarte, 2019b, 31. or.). Aldizkarian argitaratzeko baldintza bakarra euskaraz izatea zen, eta kultura esparrua euskararena ere bazela erakutsi zuten. Garai horretarako, halere, Koldo Mitxelenak bere asmoak adierazi zituen —hizkuntza indarberritzea, eredu berria lantzea, munduaz ere euskaraz aritzea, euskal kultura modernizatzea...— 1951n *Eganen* argitaratu zuen “Euskal literaturaren etorkizuna” gogoetalaran jakingarrian (Mitxelena, 2011 [1951], 78-79. or.). Euskal literatura ez ezik, euskal kultura eta euskal gizartearen etorkizuna ere hizpide hartzen ditu, bederatzi urte geroago *Eganeko* “Asaba zaharren baratza” lanean dioen bezala: “Eta euskal literaturari begiratu nahi nioke, batez ere gaurko, gure arteko gogo-giroaren ezaugarri eta salatari den aldetik” (Mitxe-

lena, 2011 [1960a], 97. or.). *Egan* aldizkaria izan zen, hain zuzen, XX. mendaren erditik aurrerako *gogo-giroa* plazaratzeko bidea. Aldizkariaren sorrerako lehen helburu hartatik urruntzen dira oraingo zuzendariak, Lizardiren bidetik hizkuntza larrekoa noranahiko bihurtzea baitzuten xede.

Antonio Arruek —zuzendarikideak eta euskaltzain karlistak— 1955eko Donostiako Euskal Astean “euskeraren batasuna”z hitz egin zuen, eta han euskal literaturaren historia ondo ezagutzen zuela agerian utzi zuen (Zavala, 2008, 31-43. or.). Besteak beste, euskara berri beharraz hitz egin zuen Arruek ere; euskararen batasunerako ereduaz: “Lapurdikoz izkeraren gañetik Gipuzkoakoari eman bear zaio aurreratasun gutxi bat bederik”, eta Euskaltzaindiaren gidaritzapean eredu hori euskal aldizkari guztiek jarraitu beharko luketela adierazi zuen, *Eganen* ahalegin hori egiteko asmoa ere agertuz:

Baldin orain arte bezalako arrera ona aurrera ere gure «Egan»-i euskal irakurleek egiten ba-die, denbora asko bano len zertxobait saiaturko gera, bear-bada, «Egan»-en orrialdeetan lanbide ontan. Ez gaude beintzat asmoa galduta (Zavala, 2008, 40. or.).

Horren berri eman zuen Aingeru Irigaraik, *Eganeko* zuzendarikide nafarrak, aldizkariko *Naas-Maas* sailean, “berri jakingarriak” izenburupean: “Aurtengo itzaldia Antonio Arrue gure lankide jaunak egin zuen Literatur-euskera batasunari buruz: arlo korapilotsua eta gai sakona, errez azaldu ez daitekena” (*Egan*, 1955, 5/6, 42. or.).

Koldo Mitxelena idazle berrien bultzatzaile ez ezik euskararen batasunaren eragile nagusia ere izan zen. *Eganen* aldaketa, bada, norabide batean baino gehiagotan eman zen. Mitxelenak 1955ean Orixeri idatziko gutun batean azaldu zionez, *Egan* berrituak saiakera, literatura, zinemakritika eta euskarari eta euskal literaturari dagozkion gaiei buruzko elkarriketak bildu nahi zituen aldizkaria izan nahi zuen, eta, hortaz: “Datorren zenbakia ezker, izenez ala badarrai ere, izanez aldatuxea ateratzeko asmotan gera” (in Urkizu, 2004, 43. or.). Berritasun hori zen frankismoak borrokatzen zuena, hau da, kultura tresna gisa erabili nahi zen euskara, euskara jaso. Antonio Arrue, besteak beste, agintari frankisten baimen eta laguntza ofizialak lortzeaz arduratu zen (Zavala, 2008, XIV-XV. or.). Haren eta probintzia-agintari batzuen babesari esker, *Eganek* zentsura ofizialarekiko zenbait pribilegio izan zituen.

Garai hau ikertu zuen Joseba Intxaustiren hitzetan, *Egan* eta *Euzko-Gogoa* aldizkariak euskal kulturara berritasuna zekarten, kultura jaso eta

eskolatua euskaraz ere egin zitekeela baieztatu zutelako: “Esperientzia berri hau ezinezkoa zen 1940ko hamarkadan, baina egingarria gertatu zen hurrengoan” (Intxausti, 2014 [2007], I, 356. or.). Gaia ikertu ez ezik garaiko lekukoa ere izan zen Intxausti, eta zer-nolako giroa sortu zuten azaldu zuen honela: “Garaiko gazte euskaltzaleok adi-adi geunden Euzko-Gogoari zein Egani, aldizkari bakoitzak baitzituen bere xarma eta erakarmena, elkarren osagarri edo kontrajarriak zirenak” (Intxausti, 2014 [2007], I, 358. or.). Izan ere, ezberdinak ziren bi argitalpenetako kultura egitasmoak. Era berean, *Euzko-Gogoak* (Zaitetik 1950ean Guatemalan sortuak) urruntasunaren desabantaila zuen; *Egan*, berriz, Donostian argitaratzen zen, zentsurak ezarritako mugak pairatzen zituen. Egoera horrek barnealdeko eta erbesteko eragileen artean liskar gorra ere eragin zuen, Koldo Mitxelenak aitortu zuen moduan: “Existía la idea de que, al no existir libertad de expresión en el interior, la gente del exilio representaba mejor al País; los del exterior consideraban que no reflejábamos con autenticidad la realidad vasca. Naturalmente, nosotros pensábamos exactamente lo contrario” (in Ugarte, 2019b, 31. or.).

Ordura arte euskaraz landu gabeko gaiak zabaldu zituen *Eganek*, eta egile gazteak hurbildu ziren gai berriak erakarrita. Alde horretatik, aitzindari aitortu zuen bere burua Koldo Mitxelenak *Denbora bateko zinema paperak* (1954-1961) bildumako aitzinsolasean: “*Egan* izan da, nik dakidanez, gure artean eta euskaraz lehenbiziko aldiz zinema-gaiak jarraikiro astindu dituen aldizkaria” (Mitxelena, 2011 [1954-1961], 395. or.).

Hainbat belaunalditako idazleen bilgune izan zen *Egan*: Koldo Mitxelena, Jon Mirande, Txomin Peillen, Txillardeggi, Gabriel Aresti, Antonio Maria Labaien, Nemesio Etxaniz, Piarres Larzabal, Jon Etxaide, Piarres Lafitte, Bitoriano Gandiaga, Eusebio Erkiaga, Federiko Krutwig, Juan San Martín, beste batzuen artean. Jon Miranderen lana *Euzko-Gogoa* eta *Igela* aldizkarien bidez ere ezagutzera eman zen, ondoren Amaia Elizalde azalduko duen moduan. Aro horretako azken hamarkadan ere, idazle, poeta gazteek baliatu zuten *Eganen* plaza: Bernardo Atxagak, Anjel Lertxundik, Mikel Lasak, Daniel Landartek, besteak beste.

“50eko literatura-taldea” osatzen zuten aldizkariaren hiru arduradunek, Etxaide eta Erkiagarekin batera, Jon Kortazarren iritziz: “Esango nuke gune horri 50eko literatura-taldea dei geniezaiokeela. ‘Asmo berri’ manifestuak taldearen aurkezpena egiteko balio dezake” (2000, 130. or.). Belaunaldi baten ezaugarriak ere bazituen *Eganen* inguruan bildutako idazle taldeak (Krutwig, Irigoien, Aresti, San Martín, Txillardeggi, Peillen,

Mirande). Haien helburuen artean, euskal literatura berritzea edo eguneratzea zen, baina batik bat morrontza politikotik, erlijiosotik edo folklorikotik askatzea, literaturan zeregin estetikoa nagusitu zedin (Olaziregi, 2002, 68. or.). Adierazi ditugun *Eganen* asmoekin bat eginez, euskara kultura bideratzeko tresna izatea lortu nahi zen.

Urte mugarrria: 1956

Euskal kulturarentzat urte mugarrria izan zen 1956a: Euskaltzaindiak antolatu zuen Arantzazuko I. Biltzarra eta Eusko Jaurlaritzak deituta Parisen egin zen Euskal Batzar Orokorra gertakari esanguratsuak izan ziren, bietan ere euskararen etorkizuna izan zen eztabaidagai nagusi (ikus *Egan*, 1956, 5/6, 123-127. Arantzazuko batzarrerako baimena Antonio Arrueren laguntzaz lortu zen: Zavala, 2008, XIV-XV. or.). Bestalde, argitalpen berriak sortu ziren eta aurrekoek gorakada nabarmena egin zuten: *Jakin* aldizkaria sortu zen, eta Arantzazuko batzarkide haien artean zabaldu zen lehenengoz; *Euzko-Gogoa* orduan heldu zen Guatemalatik Iparraldera; *Euskera* aldizkariak ere gerraosteko lehenengo ale trinkoa kaleratu zuen, eta *Eganek* biderkatu egin zituen bere orrialdeak, orduko eta hurrengo hamarkadako Mitxelenaren kritika-lanek ahalbidetu zuten gorakada hori (Intxausti, 2014 [1981], 315-316. or.).

Garai hori edo orduko giroa aztertuz, Jean Haritzelharrek ere *Eganek* zuen arrakastaren eta zabaltzen zituen lanen berri eman zuen (orduan euskaltzainburu zela eta Koldo Mitxelenari eskainitako mintzaldi batean):

EGAN aldizkariak bazuen arrakasta eta han irakur daitezke Mitxelenaren kritika artikulua, bai berrargitalpenak, hala nola Lizardi-ren “*Biotz-begietan*”, Txomin Agirrerren *Garoa*, bai berrikitan kaleratu ziren obrenak, Yon Etxaide-ren *Joanak joan*, Txillardegiren *Leturia'ren egunkari ezkutua*, Peru Leartza'ko, Villasante-ren *Nere izena zan Plorentxi*, Larzabal eta Labayen-en antzerkiak eta bertze, horiek guziak 1954-1962-ren artean (Haritzelhar, 1992, 10. or.).

Eganek, bada, ez zituen garaiko idazleak bertan idaztera bakarrik bultzatu, haien idatziek oihartzuna izan zezaten ere ahalbidetu zuen. Era berean, aldizkaria hizkuntzaren historian eta euskal literaturan eman ziren gertakari eta aldaketen lekuko ez ezik, esku-hartzaile ere izan zen (Mitxelenaren *Denbora bateko zinema paperak* bildumako goiko aipamena gogoan). Alde horretatik, *Eganeko* orrialde haiek baliaagarriak eta ezinbestekoak ere badira garai hura berreraikitzen laguntzeko.

Berritasunari eutsiz

Aldizkariaren bi zuzendarikideak —Antonio Arrue eta Aingeru Irigarai— zenduta, Koldo Mitxelena eta Juan San Martin euskaltzainaren ardurapean egon zen *Egan* 1983tik 1987 arte: “Berria eta berrikeria ondo bereizten genizkien, eta emaitza onaren jabe zen tradizioari eutsi nahi genion. Edonola ere, portu onera eraman nahi genuen ontzia iduritzen zitzaigun Mitxelena eta biori, eta zela-hala aurrera jokatuz jarraitu genuen” (San Martin, 1990, 7. or.). Berriro, ordea, “bizitzaren legeak” markatzen du beste aldi baten hasiera aldizkariaren ibilbidean, 1987an Koldo Mitxelena hil ondoren, hain zuzen, baina ordurako aldizkaria periferikoa izatera pasatua zela ere esan daiteke, Juan Luis Zabalak zehatzago azalduko duen gisan. Juan San Martin euskaltzainak orotara sei urtez izan zuen *Egan*en ardura, nahiz eta aldizkarian 60ko hamarkadatik parte hartu zuen. *Otsalar* poetarentzat *Egan* literatura-lanen erakusleihu gertatu zen: “EGAN-ek bere orriak lau haizetara zabaldurik eduki ditu” (San Martin, 1990, 7. or.).

Halaxe erakusten dute 50eko hamarkadan euskara hutsezko *Egan* hura sortu eta hartan idatzi zuten egileen izenek, aldizkaria euskal literaturaren “erdigunean” zela, alegia. Ia etenik gabeko ibilbide luze honetan, gainera, *Egan*ek hainbat aldizkari ikusi ditu bere aldamenean jaiotzen eta desagertzen: *Euzko-Gogo*a (1950-1959), *Olerti* (1959-1969, 1980-1995), *Igela* (1962-1963), *Ustela* (1975-1976), *Pott* (1978-1980), *O! Euzkadi* (1979-1983), *Susa* (1980-1994), *Pamiela* (1983-1993), besteak beste, nahiz eta batzuek argialetxea sortu eta jarraipena izan duten; *Egan*ek, aldi berean, egitasmo berri haiek eta ondotik sortutakoek eraginda, itzalean jardun zuen, hurrengo hizlariek azalduko duten moduan.

Bibliografia

- Areta Armentia, L.M. (1976). *Obra literaria de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*. Gasteiz.
- Aycart Orbegozo, J.M. (2006). El nacimiento de un Boletín. *Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-Euskalerriaren Adiskideen Elkarte*. BAP, 62-1, 171-192.
- Bijuesca, K.J. (2010). Praktika literarioaren esparru sozialak eta XVIII. mendeko euskal literatura penintsularra: *Naissance de l'écrivain?*. *Euskera*, 55-2, 877-914.

- Estatutos de la Sociedad Bascongada de los Amigos del País, según el Acuerdo de sus Juntas de Vitoria. Por Abril de 1765.* San Sebastián: L.J. de Riesgo.
- Extractos de las Juntas Generales celebradas por la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País en la villa de Bilbao por setiembre de 1781.* Vitoria: Tomás de Robles.
- Haritxelhar, J. (1992). Baina nik, (izkuntza larrekoa) nai aunat ere nora-naikoa. *Egan*, 7-18.
- Intxausti, J. (2014 [1981]). 1956: urte mugarri bat. In *Euskara eta Hizkuntzak Gizartean. I. Aitorpenak. Ekinbideak* (315-330. or.). Bilbo: Euskaltzaindia, Etxeberri Bilduma. [Jat. ed. (1981). *Jakin*, 21, 35-49].
- Intxausti, J. (2014 [2007]). *Jakin* (1956), aurreko eta berehalako testuinguruan. In *Euskara eta Hizkuntzak Gizartean. I. Aitorpenak. Ekinbideak* (351-375. or.). Bilbo: Euskaltzaindia, Etxeberri Bilduma. [Jat. ed. (2007). *Jakin*, 53-76].
- Kortazar, J. (2000). *Euskal literatura XX. mendean*. Zaragoza: Las Tres Sorores.
- Martínez Ruiz, J. (2014). Memorias de La Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País. BAP, 70-1/2, 5-43.
- Mitxelena, K. (2011 [1951]). Euskal literaturaren etorkizuna. In J. A. Lakarra & I. Arzalluz Ruiz (arg.), *Obras Completas XIV* (75-80. or.). Donostia / Gasteiz: ASJU / Gipuzkoako Foru Aldundia-Diputación Foral de Gipuzkoa / UPV-EHU. [Jat. ed. (1951). *Egan*, 3, 17-21].
- Mitxelena, K. (2011 [1954-1961]). Denbora bateko zinema paperak. In J. A. Lakarra & I. Arzalluz Ruiz (arg.), *Obras Completas XIV* (395-461. or.). Donostia / Gasteiz: ASJU / Gipuzkoako Foru Aldundia-Diputación Foral de Gipuzkoa / UPV-EHU. [Jat. ed. 1954-1961 bitartean *Egan* literatura aldizkarian argitaratuak. Guztiak liburu batean 1981ean, eta horren edizio berria egin du Inazio Mujika Iraolak: (2006). Denbora bateko zinema paperak (1954-1961). Irun: Alberdania].
- Mitxelena, K. (2011 [1960a]). Asaba zaharren baratzea. In J. A. Lakarra & I. Arzalluz Ruiz (arg.), *Obras Completas XIV* (97-111. or.). Donostia / Gasteiz: ASJU / Gipuzkoako Foru Aldundia-Diputación Foral de Gipuzkoa / UPV-EHU. [Jat. ed. (1960). Asaba zaarren baratza. *Egan*, 3/4, 121-134].
- Mitxelena, K. (2011 [1960b]). *Historia de la literatura vasca*. In J. A. Lakarra & I. Arzalluz Ruiz (arg.), *Obras Completas XIII* (81-205. or.). Donostia /

- Gasteiz: ASJU / Gipuzkoako Foru Aldundia-Diputación Foral de Gipuzkoa / UPV-EHU. [Jat. ed. (1960). Madrid: Minotauro].
- Olaziregi, M.J. (2002). *Euskal eleberraren historia*. Bilbo: Labayru Ikastegia; Amorebieta-Etxanoko Udala.
- Otegi, K. (1985). Euskal sorketa literarioa (1939-1984). In J. Intxausti (arg.), *Euskal Herria, II: Errealitate eta egitasmu / Realidad y proyecto* (434-448. or.). [Oñati] / Arrasate: Jakin / Lankide Aurrezki Kutxa.
- San Martin, J. (1984). *Egan* aldizkaria 30 urte euskal literaturagintzan. *Egan*, 5/6, 5-7.
- San Martin, J. (1990). *Egan*-en berraurkezpena (Donostian 1990eko uztailaren 28an). *Egan*, 1/3, 6-8.
- Segurola, K. (2023). Letra Ederrak eta euskara Euskal Herriaren Adiskideen egitasmuetan. *Nuevos Extractos*, 58-98. RSBAP.
- Torrealdai, J.M. ([1995] 2024). *La censura gubernativa y el libro vasco (1936-1983)*. *Análisis de los informes del lectorado*. Jakin. [1995: Deustuko Unibertsitatea. 1991n irakurritako doktore tesia].
- Torrealdai, J.M. (2000). *Artaziak: euskal liburuak eta Francoren zentsura, 1936-1983*. Susa.
- Ugarte Muñoz, A. (2019a). *Gerraosteko Euskaltzaindiaren Historia Kulturala (1936-1954)*. Euskaltzaindia (Iker 35); Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Ugarte Muñoz, A. (2019b). Luis Michelena (Koldo Mitxelena) y la creación del Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo (1947-1956). *ASJU*, 1/2, 1-38.
- Urkizu, P. (2004). Koldo Mitxelenaren euskal gutunak (1951-1984). *Bilduma* (Errenteriako Udal Artxibo Zerbitzuko aldizkaria), 18, 13-215.
- Zavala, A. (arg.) (2008). *Antonio Arrue: Idaztiak eta hitzaldiak*. Bilbo: Euskaltzaindia.